

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ COVID 19 НА МИКРО БИЗНИСЕ У БИХ

THE IMPACT OF THE COVID 19 PANDEMIC ON MICRO – ENTERPRISES

Горана Дупљанин

Студент мастер студија, Универзитет у Источном Сарајеву, Факултет пословне
економије Бијељина, Република Српска, БиХ
goranajanjus@gmail.com

Апстракт: *Основни циљ рада јесте да анализира положај и значај микро бизниса за економију БиХ, као и њихову спремност и способност да превазиђу краткорочне и средњорочне посљедице пандемије COVID 19. Појам микропредузећа у БиХ дефинише се на ентитетском нивоу – „Закон о развоју малих и средњих предузећа“, „Закон о потицају мале привреде“. Према наведеним прописима, микропредузећа су дефинисана као предузећа која имају до 10 запослених радника. Важност микропредузећа произилази из чињенице да се посредством микро бизниса стварају нова радна мјеста, нови производи, иновативност, конкуренција на тржишту. У економски развијеним земљама ова предузећа одликује већа резистентност на кризе у односу на велика предузећа. Са друге стране, микропредузећа у БиХ суочавају се са неповољном пословном климом, ограниченим могућностима финансирања, неадекватно дефинисаним правним оквиром. Њихов положај додатно је погоршала пандемија COVID 19, која је неминовно довела до пада економске активности. Пад економске активности за многа предузећа значио је потпуну обуству пословања, значајан губитак прихода. Посљедице пандемије COVID 19 највише су се одразиле на предузећа у сектору туризма и угоститељства, гдје уједно микропредузећа чине највећи удио. Раd је својеврсна анализа посљедица пандемије COVID 19 на економске услове пословања микропредузећа, са освртом на мјере подршке које се доносе у БиХ, односно на нивоу ентитета БиХ.*

Кључне ријечи: *микро бизнис, микропредузећа, пандемија COVID 19, економска активност.*

Abstract: *The purpose of this paper is to analyze the position and importance of micro-businesses for the economy of Bosnia and Herzegovina as well as their readiness and ability to overcome the short-term and medium-term consequences of*

the Covid 19 pandemic. The concept of micro-enterprises in Bosnia and Herzegovina is defined at the entity level, "The Law on the Development of Small and Medium enterprises", and "the Law on Small Business incentives". According to the above regulations, micro-enterprises are those enterprises which have ten employees. The importance of micro-enterprises comes from the fact that micro-businesses create new jobs, new products, innovation and competition in the market. In developed countries, these companies are more resistant to crises than large companies. On the other hand, micro-enterprises in Bosnia and Herzegovina face an unfavorable business climate, limited financing opportunities, and inadequately defined legal framework. Their position was further aggravated by the Covid-19 pandemic which inevitably led to a decline in economic activity. The decline in economic activity for many enterprises was a complete business suspension and a significant loss of income. Consequences of the Covid -19 pandemic have mostly affected companies in the tourism and hospitality sector, where micro-enterprises also account for the largest share. This paper is some kind of analysis of the consequences of the Covid – 19 pandemic economic conditions of micro-enterprises with reference to the support measures that are adopted in Bosnia and Herzegovina, i.e. at entity level.

Keywords: *micro business, microenterprises, Covid 19 pandemic, economic activity.*

1. УВОД

Пандемија Covid 19 довела је до највеће економске кризе у посљедњих неколико деценија. Ова криза изазвала је далекосежне посљедице на глобалну, а самим тим и на БиХ економију. Посљедице ове кризе, на жалост, још увијек нису до краја сагледиве, јер трајање пандемије још увијек није извјесно. Са ширењем пандемије, расте и број сектора на које пандемија има негативан утицај. Негативан утицај Пандемије Covid 19 у БиХ највише се одразио на оне дјелатности у којима послује велики број микропредузећа. Криза је у највећој мјери погодила услужни сектор, гдје је готово у потпуности заустављено пословање и запошљавање. Основни проблеми микропредузећа који су изазвани пандемијом повезани су са поремећајима у трговини и ланцима снабдевања, краткорочном ликвидношћу, приступом финансијама и губитком тржишта. У циљу спречавања ширења вируса и заштите здравља становништва, власти су доносиле низ мјера које су захтјевале привремене обуставе или лимитиран рад махом услужних дјелатности, а неке су чак довеле и до обуставе производних дјелатности. Ипак, предузете су и неке мјере за ублажавање негативних посљедица проузрокованих пандемијом. Најзначајније мјере укључују финансирање одређеног износа доприноса и минималних плата, те формирање гарантних фондова. Агенције за банкарство оба ентитета одобриле су одгону у измиривању кредитних обавеза, као и репрограмирање кредита, што је дјелимично ублажило проблем ликвидности микропредузећа.

Рецесија ће највише погоди приватни сектор. Многи предузетници из микро бизниса наћи ће се у веома тешкој ситуацији, која може довести и до стечаја. Опстат ће она предузећа која буду у стању осигурати послове и у условима

рецесије, она предузећа која имају резерве за подношење рецесије, као и она предузећа која имају кредитну способност за задуживање.

У непредвидивим ситуацијама, попут пандемије Covid 19, долази до изражаја спремност предузећа да моментално одговоре на изазове и управљају промјенама које пријете да их угрозе, уколико одговори не буду адекватни и благовремени.

2. ПОЈМОВНО ОДРЕЂИВАЊЕ МИКРОПРЕДУЗЕЋА

Појам микропредузећа различито се дефинише у различитим земљама. Микропредузећа, по правилу, оснива појединац или група од неколико лица која имају предузетничку идеју и располажу сопственим средствима. Приликом дефинисања микропредузећа се често појмовно поистовјећују са малим и средњим предузећима, што је случај и у БиХ. „У оквиру малих предузећа могу се разликовати и микропредузећа која запошљавају мање од 10 радника и чији је укупни годишњи приход или укупна вриједност пословне имовине на крају пословне године мања од 3.911.600.КМ.“ (Сл. гласник Републике Српске, бр. 84, стр. 9).

Микропредузећа имају низ предности, али и мана. Флексибилност представља битну особину микропредузећа која им омогућава да се савршено прилагођавају тржишту и његовим трендовима, без круте структуре која спречава брзо одлучивање и поступање. Највећи недостатак микропредузећа је чињеница да су ограничени на веома мало тржиште, будући да немају много ресурса, нити људских, ни материјалних да би остварили велику производњу. Осим тога, као недостатак микропредузећа треба истаћи и недовољне изворе финансирања, што указује на чињеницу да не могу превише улагати у технологију и развој, како би остварили веће циљеве.

3. УЛОГА И ЗНАЧАЈ МИКРОПРЕДУЗЕЋА У БИХ

Микропредузећа, по мишљењу Драгнић и сар. (2020), предствљају стуб готово свих развијених привреда, главне иноваторе и изворе запошљавања и пословних идеја, динамичности и конкурентности, услов привредног раста и напретка. И као таква сматрају се „кичмом економије“.(стр. 8).

У БиХ, и ако недовољно, ипак се биљежи пораст свјести о значају, улози и утицају микро бизниса на стварање сигурније, стабилније и развијеније БиХ економије. Свјест о важности доношења подстицајних мјера за оснивање, опстанак, раст, развој и запошљавање у микропредузећима сваким даном све је већа и власти улажу велике напоре за стварање повољног пословног амбијента за овај сектор.

Улога микропредузећа и у БиХ је велика, што можемо закључити на основу подака Агенције за статистику БиХ (2019), према којим микропредузећа имају удјел од 74,6% у укупном броју свих регистрованих предузећа. Међутим, упркос томе, микропредузећа у БиХ нису довољно конкурентна, не производе

високо квалификоване производе, мали број микропредузећа има потенцијал раста, што је у одеђеној мјери резултат неповољног пословног амбијента, ограниченог приступа изворима финансирања, правна и законска ограничења, недовољне иформисаности. Све то представља значајна ограничења која је неопходно уклонити како би се овај сектор привреде мога развијати и опстати на тржишту.

О значају микро бизниса за БиХ економију најбоље говоре подаци објављени од стране Агенције за статистику БиХ. Ови подаци објављени су на основу података фирми које су предале своје финансијске извјештаје. Према тим подацима у БиХ у 2019. год. било је 38 537 фирми, од којих су 74,6 одсто микропредузећа. Од укупног броја, чак 30 одсто микропредузећа бави се трговином на велико и мало, поправком моторних возила и мотоцикала, 10,9 одсто прерађивачком индустријом, 10,3 одсто осталим услужним дјелатностима, док се превозом и складиштењем бави 5,7 одсто микропредузећа, а 5,4 одсто грађевином. Међутим, процентуално учешће микропредузећа у укупном броју запослених далеко је мање од учешћа у укупном броју предузећа. Према доступним подацима из 2019. године микропредузећа обезбјеђују радна мјеста и егзистенцију за више од 65 000 радника, којима је исплаћено 960 милиона КМ у виду личних доходака и око 720 милиона КМ пореза на нето добит. Када су у питању остварени приходи, микропредузећа остварују 8 867 милијарди КМ прихода од продаје или 13,54 одсто. Са друге стране, великих компанија има око 1 109 или 3,43 одсто од укупног броја, остварује 44 385 милијарди прихода од продаје или 67,78 одсто. Овај податак указује на чињеницу, да упркос далеко већем броју малих и микропредузећа, велике компаније које остварују двије трећине укупног прихода од продаје, заправо представљају окосницу економског система БиХ. То није случај и са економски развијеним земљама, које су увидјеле значај сектора микропредузећа и које константно унапређују политике које помажу овоме сектору.

Микропредузећа имају значајан удио у укупном порезу на добит. Тај удио је већи од удјела микропредузећа у укупном приходу свих предузећа. Удио микропредузећа у порезу на добит износи око 16,91%, док је удио нето добити микропредузећа у укупној добити у 2019. години износио 15,99%. Уколико се ови подаци упореде са подацима о оствареном нето добити, уочава се чињеница да микропредузећа учествују у мањем проценту у укупно оствареној нето добити свих предузећа у БиХ, али са друге стране да релативно више доприносе кроз плаћени порез на добит. (Драгнић, Хацић, Чавалић, Муховић, 2020, стр. 13).

Микропредузећа у БиХ налазе се у незавидном положају. Неповољан пословни амбијент, недовољна финансијска подршка, недостатак савјетодавне подршке, тешко приступање ЕУ фондовима доступним и нашој земљи увелико отежавају пословање микропредузећа. Међутим, и ако микропредузећа послују и развијају се у сложеном пословном амбијенту, што се одражава на њивову

конкурентност, биљеже одређене помаке. У задње три године забиљежен је значајан раст извоза и продуктивности, али је укупан привредни раст и даље испод преткризних стопа раста од пет посто.

Из свега горе наведеног јасно се уочава важност микропредузећа за економију БиХ. Поред институционално ограничавајућих фактора, на чијем уклањању и рјешавању раде државне и ентитетске власти, за развој микро бизниса, неопходно је имати добре финансијске, али и физичке инфраструктуре. „За развој микро бизниса и предузетничких активности уопште, нужно је имати развијене добре институционалне и физичке, али и финансијске инфраструктуре. Вјероватноћа успјеха предузећа зависи од карактеристика власника/оснивача, рада предузећа, односно индустрије којој припада, али и укупности финансијског и економског окружења у оквиру којих дјелују“ (Драгнић и сар., 2020, стр. 23).

4. УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ COVID 19 НА МИКРОПРЕДУЗЕЋА У БИХ

Пандемија коронавируса погодила је све земље свијета, како директно, тако и индиректно. Све је то довело до пада економске активности у претходној 2020. години и првом кварталу текуће године. Ова појава негативно се одражава на боснскохерцеговачку економију која је у великој мјери зависна од потрошње и увоза добара. Најтеже посљедице пада економске активности осјете се у услужном сектору, чији је рад дјелимично или чак употпуности обустављен, што је резултирало губитком радних мјеста и послова, што ће се одразити на ширу социо-економску ситуацију у држави. Недостатак економске активности у претходном периоду ће итекако бити видљив у периоду рецесије која је пред нама. Економија БиХ у 2020. години забиљежила је најдубљу рецесију као посљедицу пандемије Covid 19, са прогнозом 5,2% реалног пада БДП-а. (<https://raiffeisenbank.ba/en/node/4631>, 20.04.2021.)

Предузете мјере нарочито су изазовне за услужни сектор који је у првих 9 мјесеци 2020. године забиљежио пад кључних економских показатеља за 60%, а такав ток настављен је и почетком 2021. године. У истом периоду је и сектор транспорта у БиХ претрпио пад од 30% имајући у виду све сегменте превоза роба и путника. Индустриска производња у првих девет мјесеци 2020. године забиљежила је пад за 8,2% у односу на претходну годину. Чак је и малопродаја забиљежила пад од 6,5%. На пад приватне потрошње поред мјера које се предузимају, а које највише погађају услужни сектор утицао је у знатној мјери и раст незапослност у БиХ. Од почетка пандемије па до марта 2021. године без посла је остало око 30 000 људи. (https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2020-10/BHS%20UN%20SEIA_BIH.pdf, 20.04.2021).

Актуелна криза довела је до изузетно великог пада како домаће тако и иностране потражње и тиме проуроковала незапамћен пад прихода од извоза роба и услуга, што је довело и до пада два најзначајнија покретача економског раста – приватне потрошње и прихода од малопродаје, што је директни резултат пада економске активности. Многе извозно оријентисане фирме биле су

присиљене да мијењају и развијају нове моделе пословања, као и да (ре)организују властите ланце снабђења. Такве фирме да би задржале тржишне позиције, стартни циљ им је био да сачувају производњу и да преживе у кратком року, те да дугорочно осигурају одрживост раста и развоја свог даљег пословања.

Увођење низа епидемиолошких мјера, којима се ограничавало кретање људи, довело је и до промјене у навикама купаца и потрошача у погледу начина на који обављају куповину производа и услуга. То је наметнуло потребу да предузећа осмисле нове начине комуникације са новим и постојећим купцима, што је резултирало наглим порастом употребе информационо-комуникационих технологија, што за резултат има раст online пословања. До појаве пандемије Covid 19 у БиХ овај вид трговине је био на веома ниском нивоу. Треба истаћи да је дигитализација микропредузећа омогућила одржавање конкурентности на тржишту у новонасталим условима пословања, као и низ других бенефита, као што су раст ефикасности пословних процеса, задржавање лојалних потрошача.

Микропредузећа тешко су погођена пандемијом Covid 19, с обзиром на то да се суочавају са комбинацијом шокова везаних за смањење потражње, недостатак обртног капитала и поремећај ланца снабђења, због чека многа од њих морају тражити вањске изворе финансирања, да би одржала пословање, сачувала радна мјеста, као и да би се опоравила од кризе.

5. МЈЕРЕ ПОДРШКЕ МИКРОПРЕДУЗЕЊИМА

Босна и Херцеговина као држава нема посебних овлаштења за дјеловање у вези актуелне економске кризе изазване пандемијом Covid 19. Тако да је помоћ државе привреди изостала, а помоћ привредницима долазила је са ентитетских нивоа.

Дубоке и далекосежне посљедице текуће кризе изазване пандемијом Covid 19, захтјевју додатно финансирање за подршку малим, микро и средњим предузећима у БиХ. Најављени одговори власти кроз успостављање фондова за економску стабилизацију и гарантног фонда може краткорочно помоћи у ублажавању економских и социјалних посљедица ове незапамћене кризе.

Владини програми мјера за ублаживање посљедица кризе изазваних пандемијом коронавируса односе се на дјелимично финансирање нето плата и доприноса оним микропредузећима чији је рад био онемогућен или у знатној мјери ограничен, због чека су имали изузетан пад прихода. Формирани су и посебни гарантни фондови, чија средства још увијек нису искориштена. Агенције за банкарство оба ентитета обезбједиле су мораториј на кредите, који није био обавезан. Према доступним информацијама, утрошак ових средстава је веома мали, што указује на чињеницу да је планирана помоћ микропредузећима дошла у веома ограниченом обиму.

ФБиХ усвојила је јединствен, кровни закон тзв „ Корона закон“, који је свеобухватан, а највећи недостатак овог закона јесте кашњење у његовој примјени од стране владе ФБиХ. Овим законом предвиђена је помоћ микро и малим предузећима путем субвенција за доприносе до 3 мјесеца у износу од 244,85 КМ по запосленом, укинута је обавеза плаћања аконтација пореза на добит и доходак . Основни критеријум за одабир корисника субвенција је да биљеже пад пословног промета у износу од 20% у односу на остварени промет у истом периоду 2019. године. Мањкавост овог законског рјешења огледа се у чињеници да корисници морају сами да аплицирају за додјелу датих средстава. ФБиХ одговорност за исплату минималних плата пребацила је на кантоне. С обзиром да су кантони имали слободу у одлучивању коју форму „Корона закона“ ће примјењивати, већина кантона се одлучила да свој фокус усмјери према оним дјелатностима чији рад је био ограничен или у потпуности забрањен, те за пружање финансијске помоћи у висини минималне плате. (Драгнић и сар. 2020, стр. 47-48).

За разлику од ФБиХ која има јединствен закон , у РС донешене су спорадичне уредбе. Уредбом донијете су пореске мјере којима се омогућава продужење рока за измирење пореских обавеза . Ова уредба предвиђа могућност кориштења средстава Фонда солидарности за обнову РС микропредузећима и лицима која остварују доходак на основу самосталне дјелатности, а којима је забрањено пословање. Помоћ је конкретно, осигурана у износу минималне плате оним радницима који су радили у предузећима чији је рад забрањен. С циљем подстицаја развоја домаћег туризма и подршке микропредузећима из сектора туризма и угоститељства, који су претрпјели огромне штете изазване пандемијом коронавируса, влада РС донијела је уредбу о условина и начинима кориштења туристичких ваучера у угоститељским објектима, која предвиђа субвенционисање кориштења услуга смјештаја у угоститељским објектима на територији РС. Помоћ се односи на туристичке и угоститељске агенције. У РС покренут је и гарантни фонд, чији је основни циљ олакшање приступа финансијским средствима за микро, мала и средња предузећа издавањем гаранције за обезбјеђивање потраживања по кредиту одобреном од банке или микрокредитне организације. (<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16514.pdf>, 20.04.2021.).

ЗАКЉУЧАК

Актуелна пандемија корона вируса, као и све сличне пошести, осим што угрожавају животе и здравље људи, са собом носе бројне негативне учинке, међу којима се посебно истиче пад економске активности, што представља нови окидач за глобалну рецесију, чије размјере још увијек нису сагледиве, али несумњиво ће бити рекордне.

Избијањем пандемије Covid 19 изашле су на површину и све структуралне слабости пословног окружења у Бих. Пандемија Covid 19 указала је на потребу да микропредузећа требају осигурати да буду способна прилагодити пословање

у условима „нове нормале“ до које је довела пандемија, те усвајању нове технологије, којима се може повећати потенцијал за раст и конкурентност током фазе опоравка.

Досадашње мјере које су предузимале власти БиХ нису дале жељене резултате, што потврђују бројеви о незапослености, одјавама радника, паду БДП-а, смањењу прихода, потрошње, извоза и других економских показатеља.

Према прелиминарним резултатима истраживања проведеним у марту 2021. године криза изазвана пандемијом Covid 19 погодила је 90% микропредузећа у металном, дрвном, текстилно и пољопривредном сектору, док је услужни сектор, туризам, транспорт, угоститељство, суочен са озбиљним проблемима, у виду смањења или потпуне обуставе пословања и запошљавања. Додатни проблеми микропредузећа, изазвани пандемијом коронавируса повезани су са поремећајима у трговини и лацама снабђевања, краткорочном ликвидношћу, губитком тржишта.

Микропредузећима у БиХ смањују се резерве помоћу којих су успјевали опстати протеклу годину пандемије, смањује им се капацитет, као и купци, те постоји реална опасност да ће нека од њих брзо нестати. Ријеч је углавном о услужним дјелатностима. Пандемија Covid 19 показала је све слабости микропредузећа, њихову финансијску снагу, те њихову способност да се краткорочно или дугорочно супроставе посљедицама економских криза.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] About the ILO in Bosnia and Herzegovina. преузето са сајта: 24.04.2021. године. https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/bosnia-herzegovina/WCMS_471903/lang--en/index.htm
- [2] Агенција за статистику БиХ (2021). *Босна и Херцеговина у бројевима 2020*, преузето: 20.04.2021. године. http://www.bhas.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2020_TB_1_BS.pdf
- [3] Чавалић А., Хаџић Ф., Бећировић Д., (2020), *Covid 19 - економска перспектива БиХ*. Преузето са сајта: 20.04.2021. год. <file:///C:/Users/DELL/AppData/Local/Temp/covid19part2finalcompressed.pdf>
- [4] Чавалић А. (2020.). *Економске посљедице пандемије Covid 19 по БиХ*. Преузето: 18.04.2021. године. <file:///C:/Users/DELL/AppData/Local/Temp/AnalizazaAtlanskuinicijativu-1.pdf>
- [5] Deloitte (2020). *Преглед мјера за стабилизацију приврде у БиХ*. Преузето : 24.04.2021. године. <file:///C:/Users/DELL/AppData/Local/Temp/8.6.2020.%20BiH%20COVID-19.pdf>
- [6] Драгнић Л., Хаџић Ф., Чавалић А., Муховић А. (2020). *Улога и положај микро бизниса у БиХ у свјетлу пандемије Covid 19*, преузето са сајта: 20.04.2021. године https://osfbih.org.ba/images/Progs/17+/DG/Docs/Uloga_i_polozaj_mikro_biznis_a_u_BiH_u_svjeltu_pandemije_COVID-19_Sep2020.pdf.

- [7] Европска комисија (2020). *Радни документ особља комисије – извјештај о БиХ за 2020*. преузето: 20.04.2021. године.
- [8] https://europa.ba/wp-content/uploads/2020/10/Izvjestaj_za_BiH_za_2020_godinu.pdf
- [9] Кахровић А. (2020). *Економија у постпандемијском времену*. Преузето : 18.04.2021.године.
- [10] <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16514.pdf>
- [11] Raiffeisen bank (2021), преузето: 20.04.2021. <https://raiffeisenbank.ba/en/node/4631>
- [12] Сл. гласник РС (2019). *Закон о развоју малих и средњих предузећа*. Преузето : 24.04.2021.године.
- [13] <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-razvoju-malih-i-srednjih-preduzeca.html>
- [14] Сл. гласник РС (2021). *Уредба о интервентним мјерама за подршку угроженим секторима привреде ФБиХ у околностима пандемије Covid 19*. Преузето:24.04.2021.године.
- [15] <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/uredba-o-interventnim-mjerama-za-podrsku-ugrozenim-sektorima-privrede-federacije-bosne-i-hercegovine-u-okolnostima-pandemije-covid-19.html>
- [16] <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16514.pdf>
- [17] Уједињене нације у БиХ (2020), *Процјена социоекономског утицаја кризе узроковане пандемијом Covid 19 у БиХ*. Преузето:18.04.2021.год. https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2020-10/BHS%20UN%20SEIA_BIH.pdf
- [18] World bank group (2020). *Економски и социјални утицај Covid 19*. Преузето:18.04.2021.године. <https://pubdocs.worldbank.org/en/993911588146375878/WB-RER17-The-Economic-and-Social-Impact-of-COVID-19-Country-Notes-Bosnian.pdf>

SUMMARY

The shock caused by COVID 19 pandemics in the economy showed that non-economic and financial effects at the global level, and that they can be the trigger for an economic recession. The effects of the Covid 19 pandemic in all sectors have led to declining revenues, capacity utilization, liquidity problems, and problems with customers and suppliers. The lack of turnover, the vulnerability of business partners who can operate freely, the fall in demand of products and services, outages due to epidemiological measures, are key problems faced by entrepreneurs in BiH in the sector of micro enterprises caused by the pandemic Covid 19. The most vulnerable sectors need to be provided with support that will provide liquidity, while export companies, in addition to liquidity, need to be provided with support in the digitalization of production processes and market development. State assistance to the micro-enterprise sector was lacking, so they were directed to the entity level. The biggest help of micro-enterprises in this difficult situation is the reduction of fiscal burdens for work and a significant reduction of parafiscal levies